

LUC SURDIACOURT

DE MAROLLEN

Een eeuwenoud misverstand

 DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

INHOUD

VOORWOORD	... 7
INLEIDING	... 13
DEEL 1. <i>In de naam van de zusters</i>	
1. De Maricolen in de Marollen	... 21
2. ... of toch niet?	... 22
3. Op zoek naar de apostolinnen in Brussel	... 26
DEEL 2. <i>Het hart van de Marollen door de eeuwen heen</i>	
1. Van enkelvoud naar meervoud: Marolle wordt Marollen	... 35
2. De Marolle, da's vaaf stroeten	... 41
3. Bovendael als voorloper van de Marolle	... 47
4. De haardtellingen op Bovendael, een blik in de ziel van de wijk	... 50
5. Het hart van Bovendael: doffe ellende	... 56
1. Prostitutie: tussen gedogen en straffen	... 57
2. Bovendael als enige rosse buurt	... 61
3. De komst van de paters miniemen: tien geboden tegen één hoofdzonde	... 72
4. Waar hoertjes zijn, is de beul nooit veraf	... 78
DEEL 3. <i>Van Bovendael naar Marolle</i>	
1. De vergeten straat	... 85
2. Broodt om Godts wille	... 88
3. De Spaanse legerkazerne in het Bovendael	... 92
4. Bovendael wordt Marolle	... 96
5. De processietocht naar een parochiekerk	... 98
1. De allereerste Brusselse taalkwestie	... 98
2. Geldzorgen of zielenzorgen?	... 100

3. De kapel van Montserrat ziet het levenslicht	... 101
4. De eerste mis	... 107
6. Kerkhof op dooltocht	... 111
7. Fransen in de Marollenva	... 121

DEEL 4. *Geen Maricolen zonder Marollen*

1. Eerst waren er Marollekens	... 133
2. Van Marollekens tot Maricolen	... 135
3. Een biografie op het juiste pad	... 136
4. Ze zijn zo sympathiek	... 137

DEEL 5. *Een verrassende onthulling*

1. Les pucelles de Marolle	... 141
2. Devoten van gering allooi	... 142
3. La Marolle cabaret in Kruishoutem	... 148
4. Zegswijzen met een link naar pucelle de Marolle	... 148

DEEL 6. *De wortels van het misverstand*

BIBLIOGRAFIE	... 171
NOTEN	... 185
DANKWOORD	... 191
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING	... 192

WANDELING
OP ZOEK NAAR
38 KLOOSTERS - DEEL 5

In de reeks over de kloosters in Brussel voor de Franse revolutie gaan we vandaag op zoek naar de zusters, die hun naam aan de Marollen zouden gegeven hebben. Maar eerst passeren we langs de Visitandinen en de Brigittinen. Plaats van afspraak: op de trappen van de Kapellekerk.

12:30 - 13:30

O.L.V. Kapellekerk / Kapelleplein

↳ **Metro 1, 5 Centraal Station**

t. 0800 13 700

2 euro - Reserveren verplicht!

Folder van Broodje Brussel, met de wandeling
'Op zoek naar 38 kloosters' (2011)

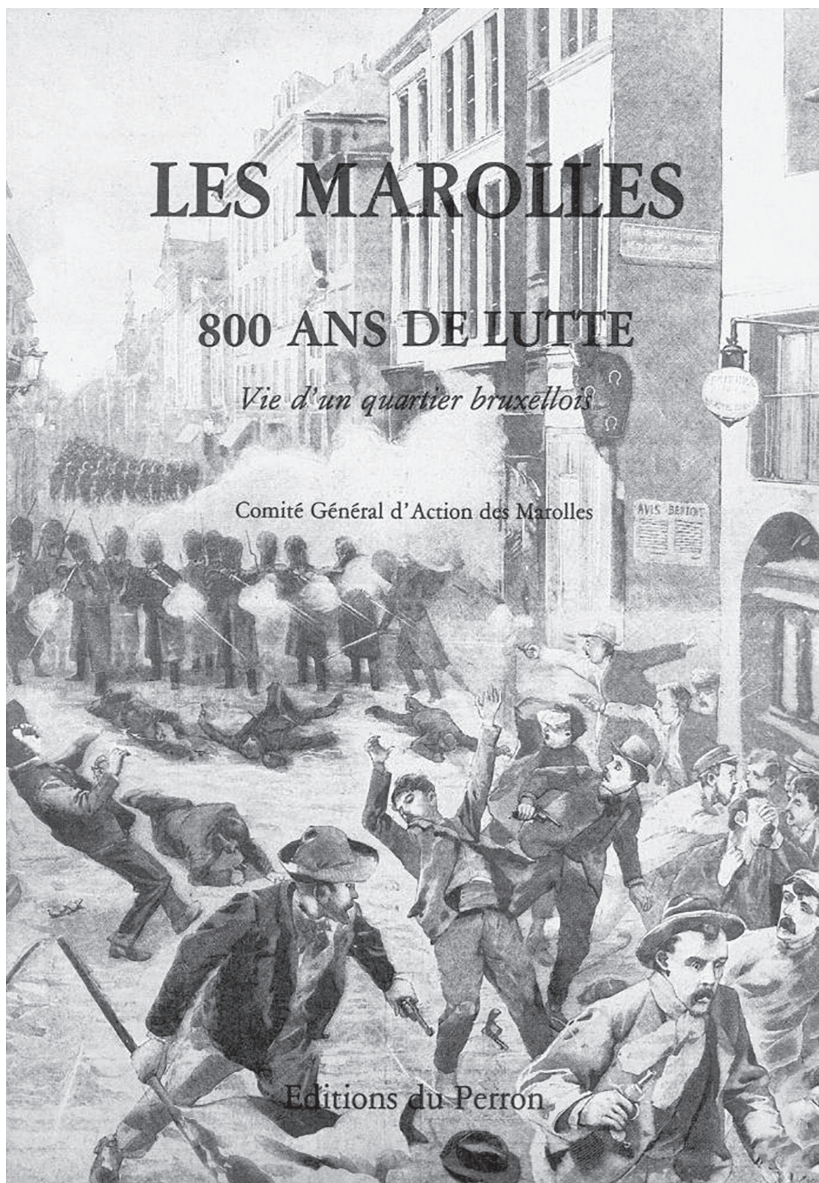
VOORWOORD

In 2010 organiseerde ik als gids voor Broodje Brussel acht verschillende wandelingen met als thema ‘Op zoek naar 38 kloosters’. Alle kloosters die zich ooit in Brussel hadden gevestigd, waren onder Jozef II en vooral tijdens de Franse Revolutie opgedoekt. Gedurende een middaguurtje besprak ik een aantal kloosters in een bepaalde wijk. Telkens zette ik een kloosterorde extra in de kijker, die meer dan andere tot de verbeelding sprak: de jezuïeten, de dominicanen, de arme klaren...

Bij een van die wandelingen stond bij voorbaat vast welke orde aan bod zou komen. In de Marollenbuurt zou ik die woensdag 6 oktober 2011 – geen twijfel mogelijk – de Maricolen bijzondere aandacht geven. Deze orde heeft haar naam gegeven aan een Brusselse wijk. En wat voor een wijk: de bekendste wijk van Brussel en bij uitbreiding van het land.

Het zoekwerk was dit keer extra eenvoudig. Even op Wikipedia ‘Marollen’ ingeven en daar kreeg ik meteen onder de hoofding ‘Etymologie’: ‘De wijknaam heeft een religieuze oorsprong. In 1691 streken de zusters Maricolen neer in wat toen Bovendael heette en nu de Montserratstraat.’ Wat verder las ik onder ‘Geschiedenis’: ‘Nogal wat kloosterordes kwamen zich hier vestigen: (...) de zusters Apostelinnen, die als motto “Mariam Colentes” hadden. Door de verbastering kregen de zusters de naam van Maricollen. Nog later zou een afgeleide naam, de naam Marollen worden.¹ Ziezo, mijn werk zat er al bijna op.

De uitleg op de website van de stad Brussel ging in dezelfde richting. Bevestiging vond ik nog in het boek *Les Marolles: 800 ans de lutte*² uit 1988 met Jacques Van Der Biest (†5 mei 2016), de iconische pastoor van de Marollen, als coördinator. Met hem zitten we werkelijk in het absolute hart van *la Marolle*. De pastoor

Les Marolles: 800 ans de lutte (1988)

heeft hier immers in 1954 op de plaats van de vroegere kerk een nieuw *oratoire* geïnstalleerd in een burgerwoning. Een kenner dus. Onder de hoofding ‘Maricolles’ lees ik op p.35 – in vertaling:

Maar vanwaar komt het woord *Marolles*? Hier beschikken we over een zekere etymologie. Marolles komt van “Maricolles”, samenvoeging van “Mariam Colentes”: zij die de Maagd vereren. Maricolles is de naam van een groep religieuzen die ingeplant zijn in het kwartier sinds 1660. Bescheiden congregatie (...) Een Catalaanse dame, Alice Baliques, toegewijd aan de Zwarte Maagd van Montserrat stichtte een kapel (...)

Nu had ik meer dan genoeg materiaal. Toch deed ik nog even enkele routinetelefoontjes naar de nog levende zusters van de orde, waarbij ik hen telkens deze vragen stelde: waar bevindt zich het archief van de Maricolenorde? Heeft de orde nog persoonlijke documenten (een gids is nieuwsgierig) naast wat is opgeslagen in professionele archieven als KADOC? En in dat geval vooral: heeft ze nog documenten over hun vermeende verblijf in Brussel?

In Deinze ving ik al meteen bot. ‘Nee, mijnheer, we hebben hier het grootste archief, maar niets over onze zusters in Brussel.’ Na een excuuswoord legde ik mijn gsm neer, mijmerend: die zusters worden allemaal een dagje ouder, wat had ik dan verwacht?

In Leuven klonk het: ‘Ach, mijnheer, zijn ze daar weer met hun Brussel!’ De archiefzuster, zuster Romana, kon me echt niet helpen. ‘Maar hebt u al eens naar Brugge gebeld? Ze hebben daar een boek over de orde geschreven.’

Dat deed ik meteen. Hallo, zuster Madou? ‘Nee, mijnheer, we hebben echt niets over Brussel.’

Daarmee was mijn nieuwsgierigheid niet gestild...

Inmiddels had ik ook in enkele historische werken gebladerd, onder meer in de prestigieuze Henne en Wauters uit 1845. En ja, de Marollen, ook wel apostolinnen genoemd, die zijn volgens hen effectief in de Marollenwijk aanwezig geweest.

Daarop vatte ik het idee op om uit te vissen of er nog apostolinnen actief zijn. Ik vond ze in Berchem-Antwerpen. Daar liet

zuster Pia me in een kast met oude documenten snuffelen. Daar-in vond ik het stichtingsboek.³ En ja hoor, de apostolinnen zijn in Brussel geweest. Maar niet op die plaats én ze hadden helemaal niks met de Maricolen te maken...

Toen groeide de twijfel. Stel dat de naam niet van een zuster-orde zou komen, waarom beweert iedereen dat dan al sinds jaar en dag, ruim driehonderd jaar lang, vanaf de eerste geschreven vermelding in 1711 om precies te zijn? En vanwaar komt de naam ‘Marollen’ dan in godsnaam wél?

In de aanloop naar verder speurwerk over de Maricolen in Brussel, verdiepte ik me nogmaals in de etymologie van ‘Marollen’. Ik belde naar de faculteit Letteren van de KU Leuven en legde mijn opkomende twijfels voor aan de decaan, professor Luk Draye. De dag nadien al ontving ik zijn antwoord:

‘Ik zal even op zoek moeten gaan, o.a. in het *Französisches Etymologisches Wörterbuch*.⁴ Wat wel duidelijk is, is dat het gezien de intonatie bij Marollen om een leenvorm of -woord uit het Frans of Romaans moet gaan. Verder lijken de ‘soeurs Apostolines’ ook wel ‘soeurs Maricoles’ (< Mariam Colentes) te zijn genoemd. De omgekeerde beweging van Marollen naar Maricolen lijkt me fonologisch onmogelijk. Ofwel komt Marollen dus van Maricolen, ofwel hebben ze niets met elkaar te maken.’

En via ‘pucelle de Marolle’ leverde het *Französisches Etymologisches Wörterbuch* inderdaad een deel van de sleutel aan.

Na zeven jaar zoekwerk in 22 archieven heb ik op al mijn vragen een antwoord gekregen. En dat leest u in dit boek.

LINKS De Kapellekerk in Brussel, waar in 2011 de wandeling op zoek naar het ‘Marollenklooster’ begon

INLEIDING

Dit boek wil een einde maken aan een meer dan drie eeuwen durend misverstand over de oorsprong van de naam van de bekendste wijk van Brussel en wellicht van België: de Marollen.

Ik zal de algemeen aangenomen stelling ontcrachten dat de naam afkomstig is van een klooster van de orde der Maricolen (enkele auteurs noemen ze apostolinnen), die zich omstreeks 1690 (Henne en Wauters⁵ vermelden al 1660) op de site zouden hebben gevestigd.

Als ik stellig beweer en bewijs dat die verklaring niet klopt, als ik aangeef dat er in Brussel nooit Maricolen geweest zijn en in de wijk nooit een klooster heeft bestaan, zal de lezer wel nieuwsgierig zijn naar wat er wél op die site was en waarvan die naam dan wél zou afkomstig zijn.

Toen Georges Duby⁶ als jonge historicus in de abdij van Cluny voortdurend te maken kreeg met dubieuze, soms zelfs vervalste documenten, stelde hij dat er zich tussen hem en de waarheid waarnaar hij op zoek was altijd *un écran* in de weg stond: de bronnen. In ons geval merkte ik dat erkende auteurs, ook stadsarchivarissen, door de eeuwen heen geen ofwel foute interpretaties boden. Enkel intens kritisch bronnenonderzoek kon me daarom naar de ultieme antwoorden leiden. Daarnaast wilde ik 'dicht bij de bron' zijn. Daarom was het zaak om voor de hoofddoelen, de precieze situering van de site van het vermeende klooster en haar evolutie, naar de eerste en authentieke bronnen te zoeken. Een tijdrovend werk, dat sporadisch ook extra elementen opleverde. De lezer kan er maar zijn voordeel mee doen.

In de eerste plaats ben ik op zoek gegaan naar de allereerste bronnen van de beide ordes met informatie over hun vestigingen in Brussel. Ik kon beschikken over het in september 2017 door

het KADOC ontsloten archief van de Maricolen en het stichtingsboek van de apostolinnen.

In het ARAndersonleucht werden de archieven van de Staten van Brabant, de Wijkboeken en de Kerkelijke Archieven betreffende de site geconsulteerd.

Analyse van de ordonnanties van de hertogen van Brabant gaf een tijdsbeeld van de heersende wetgeving van de tijd.

Cartografische en andere stukken werden geraadpleegd in het Algemeen Rijksarchief, Archief-OCMW en Archief van de stad Brussel.

De Koninklijke Bibliotheek leverde via de afdeling Manuscripten en Kostbare Werken belangrijke inzichten.

Verder werden nuttige gegevens geraadpleegd in het archief van het aartsbisdom Mechelen, het Rijksarchief Brugge en het KADOC van de KU Leuven.

In een aantal gevallen werden de bronnen voor het eerst ontsloten, zoals officiële Brusselse belastingdocumenten uit 1702 die zwart op wit bewijzen dat er naast 'het mooiste stadhuis ter wereld' ook stuitende armoede was in een bepaalde wijk, namelijk Bovendael, later Marolle, al een volkswijk lang voor de negentiende eeuw!

Onverhoopt ben ik erin geslaagd ook de echte betekenis van de naam Marolle te achterhalen.

Tot slot vermeld ik graag dat ik me liet bijstaan door deskundigen.

Vooraleer van wal te steken toch nog even een prangende vraag: heeft er dan nooit, maar dan ook nooit iemand zich de vraag gesteld of het klassieke verhaal over het klooster en de wijk wel klopte?

Sommigen twijfelden... zonder het te weten. Enkele voorbeelden:

Abbé Mann (auteur van stadsbeschrijvingen, natuurkundige, kartoizer...) merkte in 1785 op: 'Je n'ai pas pu trouver la date de l'établissement de cette communauté à Bruxelles.'⁷

B.J. Brunelle, wat later in 1819: ‘L’époque de leur établissement à Bruxelles est inconnue.’⁸

Hubert Henry stelde terecht vast: ‘N’est il point curieux de constater que ce petit couvent des Soeurs Marolles a pu donner son nom à l’un des plus populaires et des plus vastes quartiers de la Ville?’⁹

Jacques Van Wijnendaele zag het in 2005 zonder te weten goed toen hij in zijn aangename wandelboek *Promenades dans les abbayes et couvents à Bruxelles* in een passus over ‘het klooster’ schreef: ‘On trouvait la chapelle de Notre-Dame de Montserrat et à côté la petite communauté des apostolines qui, au contraire des capucins, n’ont guère fait parler d’eux.’¹⁰

En dan de biograaf van de apostolinnen, Maurits De Meulemeester, redemptorist, die in 1913 naast *De geschiedenis van de Maricolen* ook het kritische *Les Maricoles de Termonde*¹¹ schreef. Verderop in het boek (p. 136) lees je wat hij meer dan honderd jaar geleden al schreef.

- 101. L'Hôpital de S. Jacques.
- 102. L'Église de S. Germain.
- 103. L'Église de S. Laurent.
- 104. La Chapelle de S. Michel.
- 105. La Chapelle S. Christophe.
- 106. La Chap. de S. Sulpice.
- 107. L'Église des Bénédictins.
- 108. L'Église de S. Etienne.
- 109. L'Église de S. Martin.
- 110. L'Église de S. Pierre.
- 111. L'Église de S. Paul.
- 112. L'Église de S. Étienne.
- 113. L'Église de S. Nicolas.
- 114. L'Église de S. André.
- 115. L'Église de S. Barthélemy.
- 116. L'Église de S. Jacques.
- 117. L'Église de S. Martin.
- 118. L'Église de S. Étienne.
- 119. L'Église de S. Paul.
- 120. L'Église de S. Pierre.
- 121. L'Église de S. André.
- 122. L'Église de S. Barthélemy.
- 123. L'Église de S. Jacques.
- 124. L'Église de S. Martin.
- 125. L'Église de S. Étienne.
- 126. L'Église de S. Paul.
- 127. L'Église de S. Pierre.
- 128. L'Église de S. André.
- 129. L'Église de S. Barthélemy.
- 130. L'Église de S. Jacques.
- 131. L'Église de S. Martin.
- 132. L'Église de S. Étienne.
- 133. L'Église de S. Paul.
- 134. L'Église de S. Pierre.
- 135. L'Église de S. André.
- 136. L'Église de S. Barthélemy.
- 137. L'Église de S. Jacques.
- 138. L'Église de S. Martin.
- 139. L'Église de S. Étienne.
- 140. L'Église de S. Paul.
- 141. L'Église de S. Pierre.
- 142. L'Église de S. André.
- 143. L'Église de S. Barthélemy.
- 144. L'Église de S. Jacques.
- 145. L'Église de S. Martin.
- 146. L'Église de S. Étienne.
- 147. L'Église de S. Paul.
- 148. L'Église de S. Pierre.
- 149. L'Église de S. André.
- 150. L'Église de S. Barthélemy.

Sur tout en tête à des
Points à cet Bombarde
en 1693.

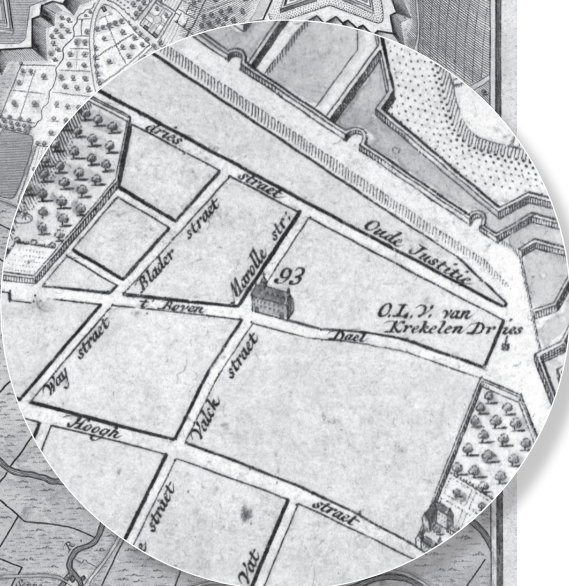
MORTIER
ROYAL & COMPIÈGNE

PLAN DE LA VILLE DE BRUSSELLE

Ville Noble au Duché de Brabant, et les delices des Pays Bas.

R E N V O Y

1. Le Palais Royal. 2. Le Parc. 3. Paroisse de S. Gudele. 4. S. de S. Nicolas. 5. P. de S. Gery. 6. P. de S. Catherine. 7. P. de S. Jacques Ch. Roy. 8. P. de la Chapelle. 9. P. de S. D. de Finisterre. 10. Eglise de Sablon. 11. Le grand Marché. 12. Hôtel de Ville. 13. M. d'Orange. 14. M. de Koenigsmey. 15. M. de Nevoitout. 16. M. de Salskar. 17. M. de Ligne. 18. M. d'Armborg. 19. M. de Berghs. 20. M. de la Tour. 21. M. d'Almonde. 22. M. de Bouvignies. 23. M. de la Monnoie. 24. M. de Epigny. 25. Paroisse de S. Martin. 26. P. de S. Pierre. 27. P. de S. André. 28. P. de S. Pierre. 29. P. de S. Pierre. 30. P. de S. Pierre. 31. P. de S. Pierre. 32. P. de S. Pierre. 33. P. de S. Pierre. 34. S. Pierre. 35. Porte de Cauberg. 36. La P. de S. Pierre. 37. M. de S. Pierre. 38. Collège des P.P. S. Augustin.	37. La Verbovenport. 38. L'Entrée de la Senne. 39. Sortie de la Senne. 40. Monastère des P.P. Benedictines. 41. M. des P.P. Dominicains. 42. M. des P.P. Beguines. 43. M. des P.P. Augustines. 44. M. des P.P. Carmes. 45. M. des P.P. Carmes Douchaux. 46. M. des P.P. Minimes. 47. M. des Capucins. 48. M. des Freres. 49. M. des Chartreux. 50. M. des Filles de S. Claire. 51. M. des Religieuses. 52. M. des Filles de S. Claire. 53. M. de S. Jovis. 54. M. des Capucines. 55. M. de S. Elisabeth. 56. M. des Religieuses. 57. M. des Chanoines Roy. de S. Augustin. 58. M. des Dominicains. 59. M. des Augustins. 60. M. des Annonciades. 61. M. des Carmelites. 62. M. des Ursulines. 63. M. des Visitandines. 64. M. des Croisettes. 65. M. des Filles de S. Marie. 66. M. des Penitentes. 67. M. de S. Gertrude. 68. Collège des P.P. S. Augustin.	69. Convent des P.P. de L'Oratoire. 70. Palais de l'Empereur. 71. Chambre des Comptes. 72. Conseil de Brabant. 73. Le Brocht. 74. Le Brocht. 75. L'Hôtel de S. Jean. 76. L'Hôtel de S. Gualtere. 77. L'Hôtel de S. Arcken. 78. La Beguine. 79. Le Petit Beguine. 80. Chapelle de S. Marguerite. 81. Eglise de S. Nicolas. 82. M. de la S. Trinité. 83. M. de S. Laurent. 84. M. de S. Antoine. 85. M. de S. Pierre. 86. M. de S. Pierre. 87. M. de S. Pierre. 88. M. de S. Pierre. 89. M. de S. Pierre. 90. M. de S. Pierre. 91. M. de S. Pierre. 92. M. de S. Pierre. 93. M. de S. Pierre. 94. Grande Rue. 95. Petite Rue. 96. Grande Rue. 97. L'Opera. 98. Jardin des Artistes. 99. Jardin des Artistes. 100. Jardin des Artistes. 101. Mont de Pieté. 102. Maison de Discipline. 103. Vaux Tache Augs.

PLAN DE LA VILLE DE BRUSSELE

Ville Noble au Duché de Brabant, et les delices des Pays Bas.

R E N V O Y

<p>1. Le Palais Royal.
2. Le Parc.
3. Paroisse de S. Gudule.
4. P. de S. Nicolas.
5. P. de S. Gery.
6. P. de S. Catherine.
7. P. de S. Jacques Cha. Reg.
8. P. de la Chapelle.
9. P. de N.D. de Finisterre.
10. Eglise du Sablon.
11. Le grand Marche.
12. Hôtel de Ville.
13. H. d'Orange.
14. H. de Rubempre.
15. H. de Hoogstrate.
16. H. de Salasar.
17. H. de Ligne.
18. H. d'Arenberg.
19. H. de Berghes.
20. H. de la Tour.
21. H. d'Edmond.
22. H. de Bournonville.
23. H. de la Monnoie.
24. H. de Epinoy.
25. Porte de Namur.
26. P. de Halle.
27. P. de Anderlecht.
28. P. de Flandre.
29. P. de Rivage.
30. P. de Laeke.
31. P. de Scharbeke.
32. P. de Iouvain.
33. La Grosse Tour.
34. La Steenpoorte.
35. Porte de Cauberg.
36. La P. de Ireurenberg.</p> | <p>37. La Verlorencoest-porte.
38. L'Entrée de la Senne.
39. Sortie de la Senne.
40. Monastere des P.P. Recollects.
41. M. des P.P. Dominicains.
42. M. des P.P. Beggards.
43. M. des P.P. Augustins.
44. M. des P.P. Carmes.
45. M. des P.P. Carmes Deschaux.
46. M. des P.P. Minimes.
47. M. des Capucins.
48. M. des Pierre.
49. M. des Chartreux.
50. M. des Pauvres Claires.
51. M. des Riches Claires.
52. M. des noires. Soeurs.
53. M. de Jerico.
54. M. des Capucines.
55. M. de Ste Elisabeth.
56. M. des Religieuse Anglois O.S.B.
57. M. des Chanoineses Reg. de S. Augustin dit Berlemont.
58. M. des Dominicaines Angloises.
59. M. des Annonciates.
60. M. des Carmelines.
61. M. des Lovainoyes.
62. M. des Visitantines.
63. M. des Brigittines.
64. M. des Urcelines.
65. M. des Alexiens. dits Celledroeders.
66. M. des Penitentes.
67. M. de Ste Gertrude.
68. College des P.P. Jesuites.</p> | <p>69. Convent des P.P. de l'Oratoire.
70. Palais de l'Empereur.
71. Chambre des Comptes.
72. Conseil de Brabant.
73. Le Broothuys.
74. L'Archeveche.
75. L'Hôpital de S. Jan.
76. L'Hôpi. de S. Guislain.
77. L'Hôpi. de ter Arcken.
78. Le Bequinage.
79. Le Petit Bequinage.
80. Chapelle de S. Magdelaine.
81. Ch. de N.D. de Secours.
82. Ch. de la S. Trinité.
83. Ch. de S. Laurent.
84. Ch. de S. Antoine.
85. Ch. de 12. Apotres.
86. Ch. de S. Anne.
87. Ch. de S. Eloi.
88. Ch. des Merciers.
89. Ch. de S. Roch.
90. Ch. de S. Corneille.
91. Ch. de la S. Croix.
92. Ch. de S. Jean de Latran.
93. Nouvelle Paroisse.
94. Grande Boucherie.
95. Petite Boucherie.
96. Marche aux Poissons.
97. L'Opera.
98. a Jardin des Arbalétriers.
98. b Jardin des grands Arbalétriers.
98. c Jardin des Archers.
98. d Jardin des Couleuvriers.
99. Mont de Piete.
100. Maison de Discipline Vulgo Tucht-huys.</p> |
|--|--|---|

Detail uit kaart van Brussel van Jeans Covens en Corneille Mortier (1712)

DEEL I

*In de naam van
de zusters*

Overall wordt gesteld dat de naam van de Marollenwijk zijn oorsprong vindt bij de orde van de Maricolen of apostolinnen, die zich op de site zou hebben gevestigd. Geciteerde data van aankomst en vertrek liggen tussen 1660 en 1715. Zo situeerde het befaamde auteursduo Henne en Wauters in 1845 de aankomst van de apostolinnen op de site in Brussel in 1660, terwijl de orde van de apostolinnen pas in Antwerpen gesticht werd in 1680...

1. DE MARICOLEN IN DE MAROLLEN...

Het is vandaag stilaan de geijkte methode: wie iets wil weten, raadpleegt eerst Wikipedia en ziet daarna wel verder. Vandaag lees je op Wikipedia over de oorsprong van de wijknaam Marollen:

‘De wijknaam heeft een religieuze oorsprong. In 1691 streken de zusters apostolinnen neer in wat toen Bovendaal heette en nu de Montserratstraat. Blijkbaar gingen ze door voor *marollen*, een volkse naam die het eerst gebruikt werd voor de verwante maricolenzusters. Al spoedig stond de straat bekend als *op de Marollen*. De zusterlijke aanwezigheid was van korte duur, want al in 1715 verhuisden ze naar de Hooikant. Toch moeten de zusters een blijvende indruk gemaakt hebben, omdat de naam naar de hele wijk ging verwijzen. Dat is althans de versie van de historici.’¹²

Ook de toeristische gidsen gaan die kant op:

‘De naam “Marollen” is afgeleid van de zusters van Maria Colentes. De orde heeft zich in de 17de eeuw op deze plaats gevestigd (...) De plaats waar hun klooster stond, blijft symbolisch zeer belangrijk en werd door het volk als “op de Marol” aangeduid.’¹³

In de folder *Wandeling door de Marollen* van de directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Gewest uit 2010 on-

der de auspiciën van de Koning Boudewijnstichting staat een afbeelding van het Maricolenklooster rond 1750 en is te lezen: ‘De voormalige Bovendaelwijk, ook “de marol” genoemd, ligt rond de Wolstraat’, en verder: ‘Het klooster van de zusters Maricollen (1660-1715), waaraan de Marollen hun naam ontlene, bevond zich ter hoogte van de Montserratstraat.’¹⁴ Het boekje *De Marollen* in de reeks *Brussel, stad van kunst en geschiedenis*, uitgegeven door het Brussels Gewest in 2007, toont naast de afbeelding van het ‘klooster’ ook een zuster in habijt.¹⁵ Trotter neemt de informatie van moederuitgeverij Le Routard netjes over:

‘In de 17de eeuw kwam een aantal zusters-apostolinnen van de gemeenschap van Mariam Colentes zich hier vestigen. Mariam Colentes werd al snel verbasterd tot Mari-Cole en wat later tot Marollen. Zo kreeg de buurt haar naam.’¹⁶

2. ... OF TOCH NIET?

Er wordt dus aangenomen dat de etymologische verklaring van de naam van de buurt teruggaat op de Maricolen in Brussel, die in de Marollen gevestigd waren, en dat hun naam is overgegaan op de bekende wijk. Dus ging ik op zoek naar de aanwezigheid van de Maricolen in Brussel. Meteen stelde ik iets opmerkelijks vast. In officiële documenten van de orde is er nooit sprake van een vestiging in Brussel, ook niet in hun recent vrijgegeven archief: niet op de site in de Marollen en zelfs niet in de Brusselse vijfhoek.

De orde is gesticht in Dendermonde in 1663. Daarna ontstonden er al snel takken in Brugge (1667), Gent (1671), Antwerpen (1672), Leuven (1672), Mechelen (1676) en Deinze (1816). Deze stichtingen waren honderd jaar geleden nog bloeiend en hadden drie tot zestien bijhuizen. Er was ook een zogenaamde tweede stichting van Maricolen-franciscanessen uit 1775 met hoofdzetel in Waasmunster. Daar is nu nog een Marollenstraat.

Misschien konden historici die de geschiedenis van de orde beschreven hebben me wijzer maken. Er zijn niet veel relevante

werken geschreven over de Maricolen, maar we hebben toch enkele bronnen. Eerst en vooral is er het stichtingsboek¹⁷ van de mentor van de eerste Maricolen, Hermanus a Sancto Norberto (Herman van Steene), uit 1678. In dat boek beschrijft de karmeliet onder meer hoe de orde haar eerste stappen zette, daarbij nauwgezet in het Latijn weergevend welke de eerste steden waren die ze aandeden: ‘Qualem progressum haec Familia fecerit (...) Teneramundae’ – Dendermonde natuurlijk als eerste – en daarna in volgorde ‘ut ipsa primo Brugas, deinde Gandavum, ac tertio Antwerpianam.’ ‘Lovanii’ in 1673 en ‘Mechlinae’ in 1677 sloten de rij van de eerste stichtingen. Brussel is er niet bij.

Hetzelfde liedje in recentere algemene werken over de geschiedenis van de Maricolen, zoals dat van Maurits De Meulemeester¹⁸, specifieke werken over de Maricolen, zoals dat van zuster Madou (Brugge)¹⁹ of *150 jaar zusters van Maria* (Leuven)²⁰, werken over ‘devote dochters’, met specifieke aandacht voor onder andere de Maricolen, van Michel Devroede²¹ of Michel Nuyttens²² of over de kloostergeschiedenis in het algemeen: in het *Monasticon Belge*²³ met zes Brabantse volumes over onder meer alle Brusselse kloosters uit het ancien régime is er geen sprake van een vestiging in Brussel.

Voor de Franse Revolutie waren er in Brussel maar liefst 38 kloosters. Al deze kloosters komen wel ergens aan bod in overzichtswerken of werken over de geschiedenis van Brussel. Behalve dat van de Maricolen.

Ook de nog levende zusters Maricolen hebben geen weet van een vestiging van hun orde in Brussel. ‘Zijn ze daar weer met hun wijk in Brussel!’ was telkens de teneur als ik ernaar polste. We kunnen dus maar tot één verrassend besluit komen en dat is dat de Maricolen, in tegenstelling tot wat wordt aangenomen, nooit in Brussel zijn geweest.

Er is evenwel nog een andere mogelijkheid die we moeten onderzoeken. De Maricolen worden geregeld in één adem genoemd met de apostolinnen en een aantal auteurs stelt dat het om een en dezelfde orde gaat. Nochtans hebben ze wat stichting noch wat

Illustratie van een Maricole uit Ph. L. Maillart et soeur,
Collection de costumes de tous les ordres monastiques, 1881.

APOSTOLINES

autrement dites les MAROLLES.

Communauté de filles dévotes, lesquelles, comme les Be-guines, ne font que de simples vœux et peuvent quitter leur état: on y admet des jeunes filles auxquelles on apprend tous les ouvrages dont s'occupent les personnes de leur sexe. Supprimées par la loi du 5 Frimaire an 6 de la Ré-publique Française.

Onder de afbeelding van de apostolinnen scheerde Maillart die orde over één kam met de Maricolen. Later nam ook Jacques Van Der Biest in *Les Marolles: 800 ans de lutte* (1988) deze afbeelding over ter illustratie van de zusters van de Maricolen. Een perfect voorbeeld van de verwarring tussen beide zusterordes.

werking betreft iets met elkaar te maken. Misschien valt de verwarring te verklaren door het feit dat beide ordes devote vrouwen bevatten, een religieus fenomeen waar, op het standaardwerk van Devroede na, nog niet zoveel onderzoek naar gevoerd is.

Van de apostolinnen staat vast dat ze wél in Brussel geweest zijn. Zou dat dan de verklaring zijn? De Maricolen worden verward met apostolinnen en die waren wel degelijk aanwezig op wat later de Marollen ging heten. De etymologische verbastering van Maricolen tot Marollen zou dan op een vergissing gebaseerd zijn, maar toch wel degelijk religieus van oorsprong zijn en teruggaan op de apostolinnen. Dus ging ik na hoe het zat met de apostolinnen in Brussel.

3. OP ZOEK NAAR DE APOSTOLINEN IN BRUSSEL

In een kast van de zusters in Berchem (Antwerpen) vond ik in 2011 het stichtingsboek uit 1693²⁴ van de apostolinnen. Volgens dit boek kwamen ze in mei 1691 in Brussel aan en dat op uitdrukkelijke vraag van de magistraat van de stad, het stadsbestuur zeg maar. Dat had hen enigszins verrassend uitgenodigd om de Heilige Cruyscapelle te komen leiden.

Midden zeventiende eeuw was in Brussel de Heilige Cruyscapelle opgericht om plaats te bieden aan *filles repenties*, berouwvolle ex-prostituees. De infante Isabella, de zeer vrome dochter van Filips II, had al de intentie om zo'n instelling te creëren, maar haar dood verhinderde dat. Dat initiatief sluit merkwaardig goed aan bij een passage uit het standaardwerk *History of prostitution* van Vern Leroy Bullough uit 1965:

‘Many communities established special “Magdalena Homes” for repentant prostitutes. One of the most famous of these was the Vienna institution known as the Soul House (...) Externally the house resembled a convent although its inmates were not required to take a vow of either poverty or chastity.

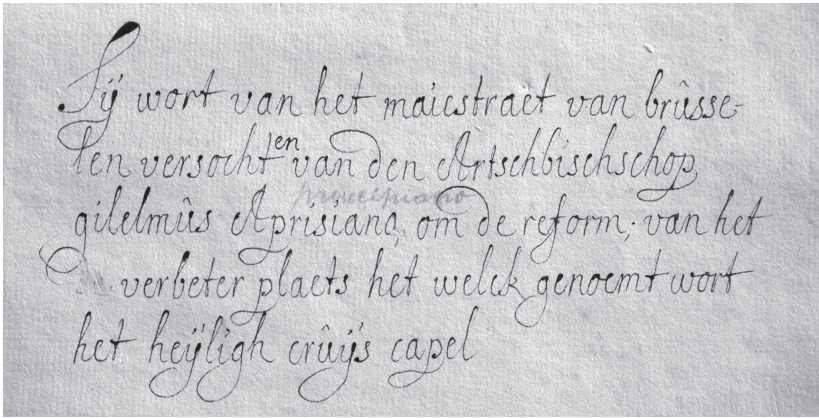
Many of the girls from the house married respectable citizens of the city (...)’²⁵

Het was uiteindelijk de dominicaan Ambroise Druwé²⁶ die in 1647 de nodige fondsen verzamelde bij gegoede burgers. En zo werd tussen de Ophemstraat en het kanaal op de hoek van de huidige Vismarkt een geschikte plaats gevonden.

In oktober 1649 besliste het kapittel van Sint-Goedele op vraag van de stad er een kapel aan te bouwen, ‘zowel voor de opgeslotenenen, de schippers (de dokken waren vlakbij, nvda) als voor de bewoners van het kwartier’. Meteen kon men spreken van de ‘Heilige Cruyscapelle’.

Deze verbeterinstelling bestond uit twee afdelingen. In de eerste afdeling werden vrouwen van lichte zeden ondergebracht die zelf hun verblijf moesten betalen. In de tweede afdeling werden vrouwen opgenomen die in hun onderhoud voorzagen door te werken. Gewoonlijk was de opsluiting in de Cruyscapelle een straf voorbehouden aan Brusselse vrouwen van lichte zeden die men de schande van een publieke vernedering wilde besparen. Regelmatig ging het ook om vrouwen die zich aan een ander misdrijf schuldig hadden gemaakt. Belangrijk was wel dat, zelfs als de prostituees alle schepen achter zich hadden verbrand, ze toch nog hulp konden krijgen om zich te rehabiliteren.²⁷

Op het einde van de zeventiende eeuw maakte de stad zich grote zorgen over de manier waarop de Cruyscapelle functioneerde en werd geleid, en ze vroeg hulp aan de toenmalige aartsbisschop Aprisiano. Deze stak zijn licht op bij de Antwerpse bisschop Van Beughem en vroeg of hij kandidaten kende om deze klus te klaren. Van Beughem was nog deken geweest in Sint-Goedele en hij kende dus de stad. Hij dacht meteen aan Agnes Baliques (de stichteres van de apostolinnen) en haar ‘devote dochters’, diep religieus en toch gericht op het beleven van de naastenliefde ‘in de wereld’. Dat was de ideale kandidate voor deze delicate opdracht.

Cruciaal fragment uit het stichtingsboek 1695 (p. 166), waarin Agnes Baliques verzocht wordt om het heijligh crûijs capel te runnen.

Het verdere verloop van het verhaal kunnen we volgen in het stichtingsboek, waar ondubbelzinnig wordt verwezen naar de opdracht waar de devote dochters voor stonden:

‘om soo van kinderen van den dûijvel, kinderen godts te maecken’.

Het werd een zeer moeilijke opdracht voor de apostolinnen. Tot 1731 werd een aantal vrouwen doorverwezen naar de Kruiskapel in Brussel.²⁸ Het stichtingsboek vertelt hoe het al snel slecht bo-terde tussen de apostolinnen en de bewoonsters van de Heilige Cruyscapelle. De lastige ‘gasten’ sloten de zusters op in een kamer en dreigden ermee hen te vermoorden indien ze niet zouden weggaan. De gewezen prostituees

‘riepen tegen malkanderen soo sij niet en vertrecken soo sül-
len wij die toofeneresse altemael vermoorden soo gerackte
Sûster agnes uijt dat hûijs het was tegen het vertreck van
t’schûijt en hadde in 24 ûren niet gegeten, kocht eenen kock
met een oorten appelen en sij op het kerck hof van sinte
cathrina op ad en vertrock soo naer antwerpen.’

Zelfs Agnes Baliques werd dus samen met haar medezusters als een 'tovenaars' gelabeld en maakte zich snel uit de voeten. Ze at nog een 'koek met een oortje appels' op het kerkhof van de Sint-Katelijnekerk en was net op tijd om de boot naar Antwerpen te nemen. Destijds was de huidige Vismarkt in Brussel immers een dok, waar ingescheept werd naar het noorden.

Al na enkele weken kwam er zo een einde in mineur aan de eerste passage van de apostolinnen in Brussel. Vanaf 1715 vestigden ze zich dan aan de Hooikaai achter de huidige kvs.

De apostolinnen waren dus aanwezig in de Brusselse vijfhoek, aanvankelijk in 1691 en later vanaf 1715, maar wel behoorlijk ver van de Marollen. Dus ook dat etymologische spoor naar de herkomst van de benaming van de Marollen loopt dood.

Wie vandaag een hapje eet in Chez Bobonne aan de Schuitenkaai zou wellicht erg verwonderd zijn als de muren er zouden spreken. Immers, in dit zeer oude huis was destijds de niet zo heilige Kruiskapel gevestigd...